

Andrzej Szydłak

Status rosyjskiego języka kolokwialnego na etapie uniwersyteckim : programy a cele nauczania

Studia Rossica Posnaniensia 18, 197-211

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

STATUS ROSYJSKIEGO JĘZYKA KOLOKWIALNEGO
NA ETAPIE UNIWERSYTECKIM
PROGRAMY A CELE NAUCZANIA

(THE STATUS OF RUSSIAN COLLOQUIAL LANGUAGE
AT THE UNIVERSITY LEVEL. CURRICULA AND TEACHING GOALS)

ANDRZEJ SZYDLAK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Instytut Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej,
ul. Marchlewskiego 124/126, 61-874 Poznań, Polska — Poland.

ABSTRACT. In the article the author considered the status of Russian colloquial language on the basis of Polish and Russian ministerial curricula and the final goals of teaching colloquial language as a language system. The author also paid attention to the principles of teaching Russian colloquial language to Polish students.

Znacząca rola języka kolokwialnego w ustnej komunikacji językowej nie jest już obecnie kwestionowana, a o jego randze w nauczaniu na neofilologii świadczy wzmożone zainteresowanie elementami kolokwialnymi wśród lektorów języków obcych, lingwistów i glottodydaktyków. Dotyczy to zarówno sfery teoretycznej (prace z socjolingwistyki czy stylistyki), jak również sfery praktycznej (określenie zakresu materiału z różnych płaszczyzn języka, sposobów prezentacji i utrwalania, opracowanie systemu ćwiczeń etc.)¹.

Jest rzeczą oczywistą, iż elementy rosyjskiego języka kolokwialnego są przyswajane przez studentów filologii rosyjskiej najczęściej (ale nie tylko) na zajęciach z praktycznej nauki języka rosyjskiego. Przy czym lektorzy zazwyczaj świadomie ukierunkowują uwagę studentów na specyficzne i przeważnie mieszczące się w „sferze różnic” elementy nauczanego języka.

Nauczanie i — co ważniejsze — uczenie się elementów języka kolokwialnego jest jednak w gruncie rzeczy niesystemowe, zwykle sporadyczne, po-

¹ Zob. opracowania monograficzne: E. A. Земская, *Русская разговорная речь: лингвистический анализ и проблемы обучения*, Moskwa 1979; Социально-лингвистические исследования, под ред. Л. П. Крысина и Д. Н. Шмелева, Moskwa 1976; А. Н. Басильева, *Курс лекций по стилистике русского языка (разговорно-обиходный стиль речи)*, Moskwa 1976; О. Б. Сироткина, *Современная разговорная речь и ее особенности*, Moskwa 1974; В. Д. Девкин, *Немецкая разговорная речь (синтаксис и лексика)*, Moskwa 1979; W. Lubaś, *Společne uwarunkowania współczesnej polszczyzny. Szkice socjolingwistyczne*, Kraków 1979.

zbawione konsekwentnego przejścia od materiału łatwego do trudniejszego, — przez co w efekcie okazjonalne i niepełne. Taka nauka nie pozostawia zazwyczaj w świadomości studentów systematycznego obrazu obligatoryjnych formuł o dużej częstotliwości ani też nie wyrabia sprawności momentalnej reakcji werbalnej określonej sytuacji.

Zróznicowany stan nauczania i uczenia się języka kolokwialnego na studiach rusycystycznych, uwarunkowany głównie przez osobowość, kompetencje i dobre chęci lektora, jest wynikiem, jak się wydaje, niedostatków programowych w tym zakresie, dotyczących zarówno „ram”, jak i szczegółowych treści kursu ćwiczeń praktycznych z języka rosyjskiego.

Zadaniem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie tych założeń i treści programowych, które decydują o statusie języka kolokwialnego na studiach rusycystycznych. Podstawą tych rozważań są ministerialne ramowe programy i plany studiów², szczegółowe opracowania metodyczno-wdrożeniowe, a także materiał niektórych nowszych materiałów podręcznikowych do praktycznej nauki języka rosyjskiego. Obszernie analizowane są również interesujące w tym aspekcie treści programu ministerialnego języka rosyjskiego dla obcokrajowców, studiujących na kierunkach filologicznych uczelni ZSRR³.

W dalszej części artykułu omawiane są założenia i treści systemowego i systematycznego nauczania języka kolokwialnego i podany jest repertuar celów końcowych nauczania z podziałem na aspekty semantyczne i podsystemy języka.

Konieczność systematycznego nauczania języka kolokwialnego na studiach rusycystycznych wypływa z następujących przesłanek:

a) studenci (a nawet abiturienti) filologii rosyjskiej nie dysponują zazwyczaj odpowiednim repertuarem kolokwialnych zachowań werbalnych w życiowych sytuacjach dnia codziennego;

b) studenci (nawet starszych lat) mają duże kłopoty ze standardowymi proceduralnymi zachowaniami werbalnymi na zajęciach⁴;

c) sami studenci wysuwają często postulaty by na ćwiczeniach praktycznych szerzej wprowadzać elementy języka, którym mówi się na co dzień;

d) elementy języka kolokwialnego podawane studentom I roku wywołują, obok zwykłej ciekawości, spore zdziwienie, ponieważ zwykle nie mają oni

² *Programy ramowe i plany studiów. Filologia rosyjska*, Warszawa 1968, s. 88 - 92; *Plany studiów i programy nauczania przedmiotów kierunkowych. Filologia rosyjska*, Warszawa 1974, s. 81 - 86.

³ *Программа — Русский язык для иностранцев, обучающихся на филологических факультетах вузов СССР*, Москва 1976.

⁴ Pogląd autora, wynikający z obserwacji w trakcie zajęć, poparli szczególnie radzieccy docenci kontraktowi pracujący na filologii rosyjskiej UAM (L. Czerniawska i A. Korniew).

pojęcia o różnicy między językiem literackim mówionym a językiem literackim skodyfikowanym⁵.

Przykładowy repertuar celów końcowych nauczania systemowego rosyjskiego języka kolokwialnego jest oczywiście tylko propozycją i winien być uszczegółowiony (być może zmodyfikowany) w opracowaniu metodycznym (cele etapowe i operacyjne nauczania), a także w konkretnych podręcznikach czy skryptach.

Należy się jeszcze zastrzec, iż materiał przedstawiony w danym artykule nie pretenduje do „badania programu nauczania” w rozumieniu H. Komorowskiej⁶. Również wnioski, sformułowane w końcowej części pracy, nie są wynikiem tzw. „ewaluacyjno-wdrożeniowego” badania pedagogicznego, lecz wypływają z doświadczeń nauczających języka rosyjskiego na filologii rosyjskiej UAM i skromnych obserwacji autora oraz ustaleń literatury przedmiotu.

Jednakże przed podjęciem analizy zawartości programów i materiałów nauczania z punktu widzenia elementów kolokwialnych należy poczynić kilka uwag terminologicznych.

Pod pojęciem „język kolokwialny”⁷ jest rozumiana taka sfera językowej komunikacji, która funkcjonuje w formie ustnej i w warunkach swobodnej, nieprzygotowanej rozmowy między użytkownikami języka literackiego. Inaczej mówiąc, język kolokwialny charakteryzuje się⁸:

- a) ustną formą, będącą podstawą realizacji;
- b) nieoficjalnością stosunków między interlokutorami;
- c) nieprzygotowaniem (spontanicznością) wypowiedzi;
- d) bezpośrednim udziałem interlokutorów w akcie komunikacji;
- e) oparciem na sytuację poza językową jako część składową aktu komunikacji;
- f) wykorzystaniem niewerbalnych środków komunikacji (gest, mimika).

Dla porównania W. Lubaś⁹, wychodząc od kryterium kontaktu językowego w ramach aktu mowy, słownictwo kolokwialne określa następująco: „Kolokwialne słownictwo to takie słownictwo, które może być użyte w językowym kontakcie indywidualnym, częściowo lokalnym i tylko w bezpośrednim zetknięciu się nadawcy z odbiorcą przy wypełnianiu spontanicznie przyjętych ról językowych”.

⁵ Odnosnie do podziału języka literackiego używa się w danej pracy terminologii przyjętej w językoznawstwie radzieckim.

⁶ H. Komorowska, *Metody badań empirycznych w glottodydaktyce*, Warszawa 1982, s. 198.

⁷ Termin „rosyjski język kolokwialny” używany jest, co wydaje się słuszne, jako odwrotna strona „medalu”, tzn. literackiego języka skodyfikowanego, ponieważ oba te systemy bazują na tej samej substancji i kategoriach językowych.

⁸ Por. E. A. Земская, op. cit., s. 3 - 25.

⁹ W. Lubaś, op. cit., s. 200.

Elementem zaś języka kolokwialnego (elementem kolokwialnym) może być jednostka fonetyczna (segmentalna czy suprasegmentalna), zjawisko słowotwórcze, morfologiczne czy składniowe lub odnoszące się do tak zwanej nominacji językowej, a także zjawiska językowe wykazujące związek między werbalnym tekstem a gestem.

Terminowi „język kolokwialny” (jako szczególny system językowy mający specyficzne jednostki i normy funkcjonowania) odpowiada w języku rosyjskim termin „разговорная речь”, chociaż chodzi oczywiście o język. Termin ten, rozpowszechniony w radzieckiej nauce o języku, używany jest na zasadzie umownej.

Wypada zgodzić się także z uwagą E. A. Ziemskiej¹⁰, która styl kolokwialny rozumie jako jedną z odmian funkcjonalnych rosyjskiego języka literackiego, zaś pojęcie „разговорный стиль” jako przeciwstawienie „высокого стиля” proponuje zamienić bardziej naturalnym i udanym „сниженный стиль”. W porównaniu z językiem polskim byłyby następujące ekwiwalenty:

styl kolokwialny	разговорный стиль
język kolokwialny	разговорная речь
styl potoczny	сниженный стиль

Pod pojęciem „etap filologiczny nauczania języka rosyjskiego” rozumiem nauczanie studentów na studiach filologicznych w zakresie filologii rosyjskiej lub jako specjalność — język i literatura rosyjska (w ZSRR).

Przechodząc do treści programów nauczania należy dodać, iż przy omawianiu szczegółowych opracowań programowych były wykorzystane przede wszystkim podręczniki akademickie W. Ingram i S. Paszt, Z. i T. Kuroczyckich, jak również szczegółowy program ćwiczeń praktycznych opracowany w Instytucie Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej UAM pod red. W. Woźniwicza.

W części poświęconej ćwiczeniom praktycznym z języka rosyjskiego polski program ministerialny¹¹ proponuje na I roku studiów jako jedną z form ćwiczeń „układanie krótkich dialogów sytuacyjnych”, a wśród tematów: „życie studenckie, środki komunikacyjne, dom, handel, kawiarnia” etc.

Konieczność uwzględnienia przez lektora elementów kolokwialnych przy realizowaniu nazwanych tematów jest oczywista, aczkolwiek w programie nie ma odpowiednich zaleceń.

Na II roku w tymże programie nie ma tematów ani form pracy związanych chociażby pośrednio z kolokwializmami, co nie znaczy, że w praktycznej

¹⁰ E. A. Земская, op. cit., s. 25.

¹¹ *Programy ramowe i plany studiów*, op. cit., s. 88 - 92.

realizacji i w programach wewnętrznych (czy indywidualnych) pomijane są elementy kolokwialne¹².

Z kolei na III roku program zaleca m. in. „analizę tekstów słuchanych z uwzględnieniem odcieni stylistycznych”, na przykład „przedstawiciele różnych środowisk społecznych”. Rzecz oczywista, lektor i tutaj nie może pominąć milczeniem elementów kolokwialnych, o ile dysponuje nagraniami głosów osób o odpowiednich nawykach fonetycznych i intonacyjnych.

Na IV roku program proponuje w ramach omawiania stylistyki i frazeologii języka rosyjskiego zaprezentowanie „stylu mowy potocznej” i „odpowiedniej idiomatyki i przysłów”. Jako formę ćwiczeń program zaleca „czytanie tekstów literackich o różnym zabarwieniu stylistycznym”. Można przypuszczać, iż przeważać powinny teksty nasycone elementami kolokwialnymi. Na tym materiał programowy, zawierający wprawdzie implícite treści kolokwialnej, się wyczerpuje.

Z punktu widzenia języka kolokwialnego Program z 1974 roku stanowi swego rodzaju postęp, ponieważ wynika z niego explicite konieczność nauczania-uczenia się elementów kolokwialnych. Stąd, podniesiona do rangi celu nauczania umiejętności rozumienia tekstu mówionego stawia na pierwszym planie „mowę potoczną”, a w umiejętności ustnego porozumiewania się wyeksponowany jest zakres tematyki z życia codziennego. Ponadto treści programowe obejmują (podobnie jak w Programie z 1968 roku) również tematy, przy realizacji których należy wziąć pod uwagę chociażby synonimy języka kolokwialnego. Mogą to być dla przykładu tematy związane z komunikacją miejską czy rodziną.

Na IV roku, według omawianego programu, należy usystematyzować wiadomości ze stylistyki, szczególnie w zakresie pojęć o stylach współczesnego języka rosyjskiego (np. „styl mowy potocznej”).

Ze wskazówek metodycznych dla studentów, które zamykają rozdział programu o ćwiczeniach praktycznych z języka rosyjskiego, wynika, że treści kolokwialne należy czerpać z różnych źródeł, na przykład: w trakcie słuchania audycji radiowych, oglądania filmów z dialogami w wersji oryginalnej, czytania powieści współczesnych i prasy. Program proponuje uczenie się słownictwa m. in. poprzez zapisywanie w specjalnym słowniczku zwrotów, wyrażeń i zdań, zwłaszcza tych, które zawierają zwroty konwencjonalne.

Program ten, podobnie jak z roku 1968, nie ujmuje kolokwialnego języka jako systemu, nie zawiera konkretnych lingwistyczno-metodycznych propozycji ani też nie określa ram nauczanych kolokwialnych podsystemów języka.

¹² Np. w wewnętrznym programie filologii rosyjskiej UAM w części poświęconej pracy nad elementami suprasegmentalnymi M. Ziombra kładzie nacisk na elementy kolokwialne (program w maszynopisie).

Praktyczna realizacja wytycznych programowych w podręcznikach może być jednak różna z uwagi na niezapewnienie należytego statusu językowi kolokwialnemu. Dla przykładu zwróćmy uwagę na zawartość podręcznika dla IV roku w aspekcie języka kolokwialnego¹³, który, wiadomości teoretycznych dotyczących stylu kolokwialnego zawiera niewiele (10 linijek; dla porównania o stylu kancelaryjnym — 60 linijek). Dla studenta IV roku, jak się wydaje, jest to proporcja wątpliwa. Dotyczy to niestety również ćwiczeń. Takie potraktowanie języka kolokwialnego jest niezgodne chociażby z tak propagowanym ostatnio „podejściem komunikatywnym” w nauczaniu języków obcych. W innych dostępnych podręcznikach dla młodszych lat elementy kolokwialne występują sporadycznie, niekiedy ich obecność w ćwiczeniach wydaje się być przypadkowa.

Radziecki program ministerialny¹⁴ w aspekcie kolokwialnym zawiera bogaty i interesujący materiał. Zgodnie z praktycznym ukierunkowaniem, nauczanie opiera się na zasadzie funkcjonalno-semantycznej i formalno-strukturalnej. W programie jest zawarta charakterystyka stylistyczna elementów gramatyki funkcjonalnej, tzn. podane są kwalifikacje stylistyczne modeli komunikacyjnych, a jednostki mowy zróżnicowane są poprzez warunki ich użycia. Według założeń w programie znajdują się trzy odmiany rosyjskiego języka literackiego: a) komunikatywne jednostki języka, reprezentujące „warstwę neutralną” mowy pisemnej i ustnej; b) modele języka nauki (tzn. modele ogólnonaukowe i terminologia językoznawczo-literaturoznawcza); c) modele języka kolokwialnego, nie wychodzące jednak poza ramy ustnej formy rosyjskiego języka literackiego.

W nauczaniu języka rosyjskiego według omawianego programu należy wyróżnić trzy etapy. Każdy z nich ma swą specyfikę, lecz omawiane będą tylko fragmenty dotyczące języka kolokwialnego.

W etapie I (obejmującym pierwszy semestr) „występują niektóre modele języka kolokwialnego” i zaleca się „pracować nad formą dialogową i monologową języka kolokwialnego”.

W etapie II (2, 3, 4 semestr), kiedy zaczyna się systematyczny kurs gramatyki funkcjonalnej, „należy wprowadzać strukturę zdań, zwroty frazeologiczne typowe dla języka kolokwialnego”. Poza tym studenci stykają się „z przykładami żywego języka kolokwialnego w trakcie czytania literatury pięknej”.

W III etapie (5, 6 semestr) studenci zapoznają się z praktyczną stylistyką języka rosyjskiego (stylistyka leksykalna i gramatyczna).

Przed IV etapem (7, 8 semestr) postawiony jest cel: „zapoznać studentów-filologów z różnorodnością stylistyczną rosyjskiego języka literackiego”.

¹³ W. Ingram, S. Paszt, *Język rosyjski w ćwiczeniach dla roku IV*, Opole 1979.

¹⁴ *Программа — Русский язык для иностранцев*, op. cit., s. 26 - 48, 130 - 137, 159 - 164.

Etapom nauki odpowiadają rozdziały programu. Zatem rozdział I prezentuje właśnie wybrane cechy języka kolokwialnego, II — zawiera niektóre cechy kolokwialnego stylu języka. W rozdziale III elementy języka kolokwialnego obecne są w tzw. „stylistyce praktycznej”, w rozdziale IV omawiane są style funkcjonalne rosyjskiego języka literackiego i m. in. „właściwości stylu kolokwialnego”.

Po dokładnym zapoznaniu się z treścią programu należy stwierdzić, iż w rozdziale I podawany jest właściwie materiał instruktażowy dotyczący nauczania-uczenia się struktur nie tyle języka kolokwialnego, co języka kontaktów między ludźmi „язык повседневных контактов”, stanowiącego pomost między rosyjskim językiem literackim a stricte kolokwialnym, którego realizacja zachodzi w ściśle określonych warunkach. Materiał językowy tego rozdziału może być użyty z pominięciem takich parametrów języka kolokwialnego, jak: „nieoficjalność stosunków”, „forma ustna” czy „bezpośredni kontakt”. Na przykład, „eliptyczne pytanie” typu *Ты куда?*, *Когда в отъезд?* są elementami kolokwialnej składni, natomiast odpowiedzi typu *Играю в теннис (еду)*, *В кино (иду)* nie muszą należeć do języka kolokwialnego. Podobnych konstrukcji w tej części programu jest wiele. Struktury języka kolokwialnego występują jednak jako struktury synonimiczne (o większej ekspresywności) w kolejnych jednostkach tematycznych, w których są ujęte następujące kategorie semantyczne i sposoby wyrażania czynności mownych:

- 1) pytanie ogólne i specjalne;
- 2) odpowiedź (twierdząca, przecząca, nieokreślona);
- 3) wyrażanie prośby, zgody i odmowy;
- 4) formuły zwracania uwagi i indagowania;
- 5) formuły pobudzania do działania;
- 6) wyrażanie reakcji nieokreślonej;
- 7) formuły zaproszeń (wyrażanie zgody i podziękowania);
- 8) formuły udzielania rad i wyrażania akceptacji;
- 9) formuły wyrażania zgody, niezgody i kategorycznej odmowy;
- 10) wyrażanie przestrogi;
- 11) wyrażanie negacji;
- 12) wyrażanie okrzyku i apelowania o coś;
- 13) wyrażanie stosunków przestrzennych.

W rozdziale II (podstawowy kurs gramatyki) można zauważyć, iż autorzy kładą nacisk na prezentowanie wieloznaczności elementów językowych (również z wykorzystaniem elementów kolokwialnych) przy realizacji następujących tematów:

Wyrażanie — warunku, przyzwolenia, celu działania;

Wyrażanie stosunków — między obiektem a predykatem, za pomocą rekcji

czasownika; przydawkowych, przydawkowo-okolicznikowych, czasowych, przyczynowo-skutkowych;

Uwagi o szyku wyrazów.

W kolejnym (III) rozdziale mowa jest m. in. o elementach kolokwialnych na poziomie składni, omawiane są właściwości języka kolokwialnego jako systemu a także kolokwialna frazeologia.

Materiał składniowy opracowany jest na podstawie monografii N. J. Szwedowej¹⁵ i przedstawia serię typowych konstrukcji syntaktycznych niezmiernie ważnych dla obcokrajowca. Są to następujące typy konstrukcji o dużej częstotliwości użycia w języku kolokwialnym:

1) konstrukcje z powtarzającymi się wyrazami znaczącymi (np. *Мы вас ждали, ждали; Беги купи хлеба*);

2) powtórzenia wyrazowe z modyfikacjami nieznaczącymi (np. *белым-бело*);

3) konstrukcje z wyrazami pełnoznacznymi i partykułami, wyrażające różne znaczenia:

a) znaczenie decyzji wewnętrznej (np. *Дай-ка, я прочту еще раз*);

b) konstrukcje z wyrazem „было” (np. *Я было пошел да вернулся*);

c) znaczenie podkreślenia (np. *А я вот работаю; Что же поужинаем, что ли?*);

d) znaczenie oceny lub potęgowania oceny (np. *Вот так люди; Ну и колхоз!*);

e) znaczenie oceny-zaprzeczenia lub oceny ironicznej (np. *Вот тебе и праздник; Ну и дождался*);

f) znaczenie ciągłej cechy predykatywnej (np. *Дождь так и льет; Ты все пишешь и пишешь*);

g) znaczenie działania krótkotrwałego (np. *А потом как заплачет!*);

h) wyrażanie wysokiego stopnia cechy stałej (np. *Жду не дождусь; Она не наглядится на сына*);

i) znaczenie negacji kategoriycznej (np. *Где ему заниматься!; Так и испугался я тебя!*);

j) znaczenie cechy nieujawnionej (np. *Я чуть было не опоздал; Чуть было не забыл о собрании*);

k) znaczenie dużego prawdopodobieństwa (np. *Он чуть ли не инженером стал; Он едва ли придет*);

l) konstrukcje z себе (np. *А он идет на идет себе; Бежать надо а я стою себе*);

l) konstrukcje z czasownikami myśli (np. *Он думает себе бог знает что*);

m) znaczenie sprzężenia przyczynowo-skutkowego (np. *Все решили сами. Ну и, значит, действуйте; Взял только в руки, а она и развалилась*);

¹⁵ Н. Ю. Шведова, *Очерки по синтаксису русской разговорной речи*, Москва 1960.

- n) znaczenie przeciwstawienia (np. *Что ответил брат? Так он ведь не знает об этом*);
- o) znaczenie ujawnienia cechy predykatywnej, mimo niesprzyjających warunków (np. *А я его все-таки уважаю*);
- p) znaczenie narastania procesu (działania) (np. *И все же ты человек!*; *И забот с ним!*);
- r) znaczenie nieodpowiedniości cechy ujawnionej i rzeczywistej (np. *А еще товарищ! А еще друг называется!*);
- s) konstrukcje z wyrazami pełnoznacznymi i wykrzyknikami (np. *Ах, хорошо!*; *Ух, жарко!*; *Ох, закурю!*);
- t) ironiczne wyrażanie negacji (intonacja negacji, rola czasowników niedokonanych) (np. *Буду я молчать!*; *Нашел кого спрашивать!*; *Нужна мне твоя книга!*; *Стану я с тобой разговаривать!*);

4) konstrukcje sfrazeologizowane (zwroty utarte), będące swoistymi odpowiedziami na zdanie pytające i pobudzające (np. *Чем он студент!*; *Как бы он не забыл!*; *До чего я устал!*; *Нет чтобы подумать!*; *Мне не до тебя!*; *На то он и мужчина!*; *Не охота!*; *Ну тебя!*; *Кому это надо!*; *Здравствуй!*; *Вот еще!*).

5) Wybrane kolokwialne konstrukcje frazeologiczne: rzeczownikowe zwroty frazeologiczne (20);

- b) frazeologizmy używane dla określenia przedmiotów, pojęć i zjawisk abstrakcyjnych (7);
- c) frazeologiczne zwroty przysłówkowe (16);
- d) frazeologiczne zwroty czasownikowe (77).

W IV rozdziale znajduje się również krótka charakterystyka języka kolokwialnego jako systemu:

- 1) parametry realizacji języka kolokwialnego;
- 2) leksyka języka kolokwialnego (podstawa tematyczna, konkretność i obrazowość, metaforyczność, wieloznaczność ekspresywna, niepełnoznaczność wyrazów, synonimika kontekstualna);
- 3) modele słotwórcze języka kolokwialnego (odcienie zdrobniałe i pogardliwe, przyrostki zgrubiające);
- 4) składnia języka kolokwialnego (względna nieokreśloność granicy zdania);
- 5) dwa rodzaje języka kolokwialnego: dialog i monolog.

Każde z zasygnalizowanych wyżej zagadnień jest obszernie ilustrowane przykładami i opatrzone zaleceniami metodycznymi.

Przechodząc do celów nauczania języka kolokwialnego na etapie filologicznym należy podkreślić, iż cele końcowe są rozumiane jako wyznaczniki „poziomu opanowania języka”¹⁶. Traktując zaś język kolokwialny jako

¹⁶ Szerzej o taksonomii celów nauczania języka rosyjskiego na etapie początkowym

system trzeba również sformułować repertuar celów w ramach systemu, na który składają się podsystemy (poziomy) języka. Wydaje się, że przy ustalaniu celów końcowych nauczania odmiany rosyjskiego języka literackiego, jaką stanowi język kolokwialny, konieczne jest określenie celu globalnego (generalnego), ponieważ poszczególne elementy języka kolokwialnego studenci przyswajają w toku studiów przedmiotowych, w trakcie czytania współczesnej literatury i w czasie pobytu w ZSRR, a ćwiczenia praktyczne służyć winny systematyzacji wiedzy i uporządkowaniu nabytych umiejętności, systematyzacji opartej na solidnym programie. Zatem za cel globalny (generalny) nauczania rosyjskiego języka kolokwialnego na poziomie filologicznym można uważać umiejętność kompleksowego rozumienia naturalnej i niewymuszonej mowy rosyjskiej i bezrefleksyjnego produkowania komunikatów zgodnych z normami języka kolokwialnego w ramach swobodnej nieprzygotowanej rozmowy i nieoficjalnych kontaktów między interlokutorami.

Na podstawie lingwistycznej i metodycznej literatury przedmiotu a także programów nauczania (ogólnych i szczegółowych) można zaproponować następujący repertuar celów końcowych nauczania języka kolokwialnego na etapie filologicznym.

I. W zakresie fonetyki:

1) umieć operować wariantami wymowy w zależności od tempa mowy; upraszczać grupy spółgłosek i opuszczać interwokalne spółgłoski zgodnie z normami języka kolokwialnego;

2) umieć redukować samogłoski pod względem ilościowym i jakościowym, stosować ściąganie samogłosek (kontrakcja);

3) wyrazy i połączenia wyrazowe o dużej częstotliwości umieć wymawiać zgodnie z normami kolokwialnymi (np. *так сказать, когда, может быть, несколько, честное слово, себе, говорю*);

4) rozróżniać i produkować wypowiedzenia o kolokwialnej intonacji w szczególności tzw. niekońcowe („неконечные”) typu ze zwyczajną tonu na końcu (np. *Люся дома? А разве она пришла?*).

II. W zakresie etykiety językowej:

1) rozumieć odcienie znaczeniowe i umieć tworzyć odpowiednie kolokwialne formuły powitania i pożegnania, nieuniwersalne formuły zwracania się do osób znanych i nieznanymi (np. *Приветик!, Пока!, Счастливо, Тетенька!, Дяденька, Папаша!, Мамаша!, Друг!, Пап!, Старикан!, С ребенком, проходите вперед!*).

i średnim jest mowa w referacie W. Woźniewicza (i innych), wygłoszonym w dn. 6 XII 1979 w Kaliszu na sympozjum glottodydaktycznym poświęconym właśnie celom nauczania. Referaty zostały opublikowane w: *Szczegółowa taksonomia celów nauki języka rosyjskiego w szkole średniej*, pod red. J. Tymińskiej i W. Woźniewicza, Warszawa 1982.

III. W zakresie leksyki:

1) umieć rozróżniać i używać specyficznych grup tematycznych leksyki kolokwialnej (np. *бытовизмы: сковородка, расческа, заколка, веник, тряпка, пятак, трояк, сотня, рубль — рэ*);

2) rozumieć właściwości synkretyzmu semantycznego leksyki kolokwialnej i umieć używać wyrazów wieloznacznych (np. *насобачиться, девица, старик, баба, тетка, тетенька; Мне три (конверта) авиа и два простых; Детям лучше простые (конфеты); Дайте один (простой) билет*);

3) umieć „nadużywać” w mowie zaimków kolokwialnych o wielkiej częstotliwości (np. *Такой пирог, пальчики оближешь и все такое; то-се; туда-сюда; с этим*);

4) umieć prawidłowo używać wyrazów semantycznie wyjąłowanych (np. („опустошенны”) (np. *дело, штука, штучка, вещь, музыка, такая история, такая вещь*).

IV. W zakresie morfologii:

1) umieć używać pełnoznaczných i pomocniczych wyrazów a także kolokwialnych wyrazów nieodmienialnych (przymiotniki analityczne, predykatywy, relatywy, synkretyczne wykrzykniki czasownikowe) (np. *Дайте мне три авиа; так себе, очень-очень; ладно; хлоп, бац*);

2) umieć stosować odpowiednie modele i kategorie morfologiczne (przechodność i aspekt czasownika) (np. *Что ты делаешь? Я спину загораю; пронаблюдать, проинформировать*).

V. W zakresie słowotwórstwa:

1) rozumieć i umieć tworzyć nowe wyrazy według zasad właściwych tylko językowi kolokwialnemu (np. *маршрутка, девятиэтажка, лабораторная (работа), интим, синхрон, банал, диссер (диссертация)*);

2) umieć budować nowe wyrazy według zasad wspólnych dla języka kolokwialnego i literackiego skodyfikowanego (np. *поздравляльщик, конфетник, рыбник, почечник, птичник, экскурсоводка, шоколадка, полиглотка*);

3) umieć stosować formanty słowotwórstwa ekspresywnego (np. *здоровяга, толстюга, злюка, капризуля, растеряха, приставала, глупыш, кусака, милуша, докладец, жарюга, холодюга*).

VI. W zakresie składni:

1) rozumieć i umieć tworzyć konstrukcje języka kolokwialnego z niezrealizowanymi połączeniami składniowymi (elipsa: konsytuacyjna, stacjonarna i niestacjonarna) (np. *Заверните эти желтые (о носках), Да на верхней (полке); Два до Москвы (билета), Я на одну секунду (отойду), Ты хочешь послушать (пластинку)*);

2) w tworzeniu zdań różnicować środki związków składniowych i tzw. „zerowe czasowniki-predykaty” (np. *Я в школу; Я на трамвае; О чем это он? Я ему* (значенье угрозы));

3) umieć stosować szyk wyrazów typowy dla języka kolokwialnego (miejsce zaimeków pytających, spójników i wyrazów w funkcjonalnej perspektywie zdania) (np. *Голос мне ваш правится; А чем угощать будешь?; Он когда к нам придет?; Саша не мог приехать дождь потому что; Я одна дома, Миша потому что в Крым уехал*);

4) umieć stosować w funkcjach kolokwialnych rzeczownik w mianowniku (mianownik odnoszący się do całej wypowiedzi, mianownik w funkcji jednego z głównych członów wypowiedzi, mianownik w funkcji zależnego członu wypowiedzi, mianownik jako replika) (np. *Наш сосед, он каждый год в Крым ездит; Он музыкант, он орган и рояль; Копеечка выбейте, пожалуйста, долланта; За кого она замуж вышла? Химик какой-то; А пол-то какой? Паркет.*);

5) rozumieć wypowiedzi i umieć stosować bezokoliczniki w funkcjach kolokwialnych (np. *Полотенце руки вытирать принеси мне; Паста ванну мыть сколько стоит?*);

6) rozumieć i umieć tworzyć tzw. „powtórzenia” i dialogowe repliki-stereotypy (np. *Он смотрел-смотрел, не мог разглядеть никак; Я по делам, по разным; Какое там уезжает! И не собирается! Какое домой! Какое рано! Напишу, как не написать!*);

7) umieć prowadzić dialog zgodnie z kolokwialnymi regułami kolejności replik (np. *-Я вчера прекрасно провел день. — Где же ты был? — Был на выставке в музее Васнецова.*);

8) umieć tworzyć wypowiedzenia w zgodzie z kolokwialnymi regułami powtórnego zapytania „переспроса” (np. *Что-что?, Как-как?; Как вы сказали? Что вы сказали?*);

9) rozumieć i umieć tworzyć wypowiedzenia pytające o odmiennej funkcji (np. *Ты хлеба не купишь?; Не позвонишь Кате? Она просила; Разве я сказал это?; Ну, что ты будешь дома сидеть? Ты так и будешь весь день у телевизора сидеть?*);

10) rozumieć i umieć produkować kolokwialne konstrukcje przynależności (np. *А у вас что?; У него университет или пединститут?; У Елены Петровны все всегда неправы; У него всегда виноваты другие.*);

11) umieć używać w wypowiedzeniach tzw. „przysłówek-predykatów” (np. *Это по-дружески; Это вообще не по-товарищески; Это было по-походному.*).

VII. W zakresie frazeologii:

1) rozumieć i używać w mowie frazeologizmów o zabarwieniu kolokwialnym zwrotów rzeczownikowych, czasownikowych, przysłówkowych i innych używanych dla określania przedmiotów, pojęć abstrakcyjnych i zjawisk

(np. *стреляный воробей*; *вбить себе в голову*; *хоть глаз выколи*; *насиженное место*, *короткий ум*).

VIII. W zakresie nominacji:

1) nominacje, zawierające rzeczownik w przypadku zależnym z przyimkiem (konstrukcje charakteryzujące osobę nie nazywając jej) (np. *Тебе нравится в серой шубке?*);

2) nominacje, zawierające *verbum finitum* (np. *Напротив живет, уехала в Крым*);

3) nominacje, zawierające zaimki względne (np. *У тебя есть во что (завернуть)?*);

4) nominacje bezczasownikowe z zaimkiem „который” (*Это какая подружка? Которая на Киевской?*);

5) nominacje z przymiotnikami względnymi (np. *У меня всякие книжные дела* (t.e. *дела с книгами*));

6) nominacje obrazowe (Wместо *Он хочет спать* — *У него прямо глаза закрываются*);

7) nominacje uogólniające (np. *Положи, где вилки-ложки* (oddel в магазине));

8) nominacje-kondensaty (np. *У него температура (повышенная), Сгущенное молоко — сгущенка*);

9) tak zwane „imię sytuacji” (termin Z. A. Karanadze) *Сигареты — это вредно* (Wместо: *Курить сигареты — это вредно*);

10) nominacje metonimiczne (np. *Вот синий халатик идет* (Кто-то в синем халатике), *Завтра мы едем в Ермолову* (t.e. в театр имени Ермоловой)).

Rzecz oczywista, iż przedstawiona powyżej propozycja repertuaru celów końcowych nauczania rosyjskiego języka kolokwialnego jako systemu językowego, składającego się z różnych podsystemów i płaszczyzn semantycznych, nie wyczerpuje bogactwa typów i podtypów konkretnych elementów kolokwialnych. Jest to więc tylko próba zarysowania, istotnych dla studenta uczącego się języka rosyjskiego, ram, których wewnątrz wypełniają różnorodne w swym wyrazie, strukturze i znaczeniu elementy. Dla celów nauczania mogą i powinny być one ujęte w szeregółową taksonomię celów etapowych i operacyjnych.

Podsumowując rozważania na temat statusu języka kolokwialnego w świetle programów i możliwych celów nauczania na etapie filologicznym należy stwierdzić, co następuje:

W świetle polskich programów ministerialnych (1968, 1974) dla ćwiczeń praktycznych z języka rosyjskiego status języka kolokwialnego jest nieadekwatny w stosunku do potrzeb nauczania i roli języka kolokwialnego w realnej komunikacji językowej;

Elementy kolokwialne w Programie z 1968 roku potraktowane są marginesowo i wyrażone *implicite*, co jest niezgodne z już wtedy znanymi zaleceniami nowoczesnych metod nauczania, ponieważ metoda (czy podejście) kładąca nacisk na ustną komunikację językową i cele praktyczne nauki języka winna stawiać na pierwszym planie elementy kolokwialne nauczanego języka;

W Programie z 1974 roku jest sygnalizowana konieczność brania pod uwagę elementów kolokwialnych języka rosyjskiego, szczególnie w kształtowaniu umiejętności rozumienia mowy ze słuchu i systematyzacji wiadomości o stylach językowych;

Brak odpowiednio określonego statusu języka kolokwialnego jest jedną z przyczyn niedoceniań jego roli i miejsca w praktyce nauczania języka rosyjskiego na szczeblu filologicznym. Znajduje to swe odbicie w podręcznikach do ćwiczeń praktycznych;

W radzieckim programie ministerialnym status języka kolokwialnego jest określony programowo jako jeden z generalnych celów nauczania, a sama „odmiana kolokwialna” rosyjskiego języka literackiego traktowana jest na równi z „warstwą neutralną” języka literackiego.

Język kolokwialny został w programie potraktowany systemowo, zaś sam program zaleca systematyczne nauczanie elementów kolokwialnych;

Program zawiera również konkretną egzemplifikację elementów fonetycznych, leksykalnych, morfologicznych, słowotwórczych i składniowych języka kolokwialnego, stanowiących swego rodzaju minimum języka kolokwialnego dla obcokrajowców, uczących się języka rosyjskiego;

Proponowany w końcowej części artykułu repertuar celów końcowych nauczania rosyjskiego języka kolokwialnego jako systemu stanowi próbę systematyzacji materiału językowego i zaadaptowania bogactwa form i środków kolokwialnej odmiany rosyjskiego języka literackiego dla celów nauczania na szczeblu filologicznym.

АНДЖЕЙ ШИДЛЯК

СТАТУС РУССКОЙ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ
НА УНИВЕРСИТЕТСКОМ ЭТАПЕ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ
(ПРОГРАММЫ И ЦЕЛИ ОБУЧЕНИЯ)

Резюме

В настоящей статье речь идет о статусе русской разговорной речи в обучении студентов на филологическом этапе в свете польских и советских министерских программ практикума по русскому языку и конечных целей обучения русской разговорной речи как языковой системе. В аспекте разговорной речи анализируются эти программы, а также некоторые пособия и учебники с учетом возможностей их использования на занятиях. Говорится также

о принципах и содержании программ, обуславливающих статус разговорной речи в обучении.

В этом отношении высоко оценивается советская программа, т.к. в ней содержатся не только принципы обучения, но и конкретный лингвистический материал, представляющий все подсистемы русской разговорной речи. Далее говорится о принципах системного и систематического обучения польских студентов русской разговорной речи (ее подсистемам и семантическим аспектам) и предлагается репертуар возможных конечных целей обучения, сформулированных на основании лингво-методической литературы, посвященной русской разговорной речи.

THE STATUS OF RUSSIAN COLLOQUIAL LANGUAGE
AT THE UNIVERSITY LEVEL
(CURRICULA AND TEACHING GOALS)

by

ANDRZEJ SZYDLAK

Summary

In the article the author wrote about the status of Russian colloquial language in the light of Polish and Soviet curricula and final teaching goals of colloquial language as a linguistic system. From the point of view of colloquialism were submitted to the analysis curricula, some university handbooks and readers in view of their usefulness in class. The author also wrote about the principles and content of curricula which determine the status of colloquial language in teaching. From this point of view the Soviet curriculum deserves a very high estimation because of the principles of teaching contained in it as well as a concrete linguistic material representing all subsystems of colloquial Russian. In the final part the author discussed the principles of systems and systematic teaching of colloquial Russian to Polish students (its subsystems and semantic aspects), the author also included a repertory of examples of final teaching goals formulated on the basis of linguistic and methodological literature devoted to colloquial Russian.